

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2022 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEARBOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2022

1

Vilnius 2022

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2022

1

Vilnius 2022

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-22-32

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Iliinojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje:
<https://www.istorija.lt/leidiniai/mokslo-zurnalai-ir-testiniai-leidiniai/lietuvos-istorijos-metrastis/672>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2022
© Straipsnių autoriai, 2022

Danuta Kamilewicz-Rucińska. **Być nauczycielem polakiem na Litwie. Kształcenie w języku polskim nauczycieli wczesnej edukacji (1945–2000)**. Lwów: SRID, 2018. – 214 s. ISBN 978-617-7448-41-8.

Lietuvos lenkų bendruomenės gyvenimas ir veikla sovietmečiu yra sulaukusi nemažai Lenkijos tyrinėtojų dėmesio. Ne išimtis ir recenzuojama monografija. Danutos Kamilewicz-Rucińskos susidomėjimas Lietuvos lenkų, o konkrečiau pedagogų rengimo problematika suprantamas. Ji kilusi iš Paluknio kaimo (Trakų rajonas), po studijų Vilniaus pedagoginiame universitete mokslus tęsė Lenkijoje, kur 2008 m. apsigynė humanitarinių mokslų pedagogikos krypties disertaciją.

Monografijos struktūra tradicinė. Ją sudaro įvadas, du skyriai, pabaiga, priedai, santrumpų, literatūros ir šaltinių sąrašai bei asmenvardžių rodyklė. Medžiagą autorė suskirstė chronologiniu probleminiu principu ir užsibrėžė iširti gana ilgą ir įvairiomis prasmėmis labai skirtingą 1945–2000 m. laikotarpį (nors įvadinėje knygos dalyje autorė pažymėjo, kad tiriamas laikotarpis prasidės nuo sovietinės Lietuvos okupacijos (p. 7), kas mūsų supratimu, skaitytoją orientuotų į 1940 m.).

Darbo pagrindą sudaro du dideli skyriai. Pirmasis – „Trakų mokytojų seminarija“ skirtas mokyklos veiklai 1940–1957 m. atskleisti (p. 13–97). Antrajame („Vilniaus pedagoginė mokykla – istorija ir dabartis“) analizuojama iš Trakų į Naująją Vilnią perkeltos mokyklos veiklos tąša 1957–1973, 1995–2000 m. (p. 99–165). Taigi realiai monografijoje tiriamas vienos pedagoginės mokyklos veikla rengiant lenkų mokytojus pradinėms mokykloms. Autorė parodo įstaigos gyvenime įvykusius tam tikrus pokyčius, kurie galiausiai lėmė, kad ji prarado savarankiškos institucijos statusą ir transformavosi į Vilniaus kolegijos Pedagogikos fakultetą. Šiose monografijos dalyse D. Kamilewicz-Rucińska dėmesį fokusuoja į mokymo įstaigos personalą, mokymo turinį, mokinių visuomeninę ir kitokią veiklą, pastangas juos indoktrinuoti.

Autorė pirmoji ėmėsi nagrinėti Lietuvoje veikusių lenkiškų pedagoginių mokyklų (žemesnio lygmens) veiklą ir jų įtaką lenkų bendruomenei Vilniaus krašte. Ji parodo lenkų inteligentijos (humanitarinės pakraipos) formavimo pradžią. D. Kamilewicz-Rucińska nustatė, kad nagrinėjamu laikotarpiu Trakų-Vilniaus pedagoginė mokykla parengė 669 lenkų

pradinių klasių mokytojus ir 80 lenkiškų vaikų darželių auklėtojų (p. 166). Anot autorės, dauguma lenkų mokyklų mokinių rinkosi pedagogo kelią todėl, kad iš pradžių Lietuvoje tai buvo vienintelė tokio tipo mokslo įstaiga, kur buvo dėstoma gimtąja kalba (p. 170).

Monografijos tekstą papildė priedai, kuriuose paskelbtos žymesnių minėtos mokyklos absolventų biogramos, atskirų laidų bendros fotografijos (p. 173–191).

Kaip ir kiekvienoje monografijoje taip ir šioje pasitaikė tam tikrų trūkumų. Pirmiausia į akis krinta autorei kilę sunkumai ieškant ir atrenkant pirminius šaltinius. Keliose darbo vietose kartojama, kad nepavyko rasti nutarimo dėl lenkiškų grupių Trakų mokytojų seminarijoje įsteigimo 1947 m. Kaip žinia, LSSR partinės valdžios struktūros kontroliavo švietimo sritį, todėl tokio sprendimo išraiškos reikėtų ieškoti tarp LKP CK dokumentų. Jie saugomi Lietuvos ypatingajame archyve. Tame pačiame archyve saugomi Trakų apskrities (vėliau rajono), Naujosios Vilnios rajono partijos komiteto dokumentai. Neabejotinai tarp jų būtų medžiagos ir apie mokytojų seminarijos darbą Trakuose ir Naujojoje Vilnioje.

Be autorės panaudotos Lietuvos centrinio valstybės archyvo medžiagos, tiesiogiai su tyrimo problematika siejasi čia saugomas Trakų mokytojų seminarijos fondas (R-259), kuriame atsispindi įstaigos veikla 1940–1947 m. Tarp fondo dokumentų galima rasti seminarijos mokytojų tarybos posėdžių protokolų, ugdymo planų, statistinių žinių apie mokyklą, mokytojų ir mokinių sąrašų ir pan. Nors autorė panaudojo dalį įstaigos dokumentų, saugomų Vilniaus regioniniame valstybės archyve (f. 629), tačiau susipažinus su medžiagos kompleksu, būtų galima įvairiapusiškiau atskleisti tiriamą problematiką. Tokiu būdu recenzuojamoje monografijoje būtų nuosekliai pristatyta Trakų mokytojų seminarijos (pedagoginės mokyklos) veikla skirtingais istoriniais periodais (priklausymo Lenkijos Respublikai (1924–1937 m.), Lietuvos Respublikai (1939–1940 m. pirmoji pusė), sovietinės okupacijos (1940 m. antroji pusė – 1941 m. pirmoji pusė), nacių okupacijos (1941 m. antroji pusė – 1944 m. pirmoji pusė) metais. Autorė taip pat panaudojo tik kelias Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos fondo (R-507) bylas, nors nuodugnesnė šio fondo dokumentų analizė neabejotinai taip pat prisidėtų prie geresnio problematikos pažinimo. Prie minėtų dokumentų grupės būtina reikėjo pridėti Vilniaus regioninio valstybės archyvo 1151 fondą (Vilniaus pedagoginė mokykla). Jo medžiaga atspindi įstaigos veiklą 1944–1990 m. Tarp dokumentų galima būtų rasti autorės analizuojamų mokyklų veiklą liudijančių dokumentų. Recenzentės nuomone, į tyrimus reikėjo įtraukti ir 1951–1961 m. veikusį Naujosios Vilnios mokytojų institutą, kuris taip pat rengė mokytojus pradinėms lenkų mokykloms¹, be to, kai kurie pedagoginės mokyklos absolventai rinkosi tolesnes studijas institute, siekdami aukštesnio išsilavinimo cenzo. Šios mokyklos archyvas saugomas VDU Švietimo akademijoje Vilniuje (buvęs

¹ I. M a s o j é, Polonistyka na Litwie po drugiej wojnie światowej, *Acta Baltico Slavica*, t. 35, 2011, s. 190.

Lietuvos edukologijos universitetas). Visų išvardytų dokumentų kompleksas būtų praver-
tęs atskleidžiant bendrojo pedagoginių mokyklų LSSR darbo kontekstą, kurio monografi-
joje labai trūksta. Juk lenkų pedagogus ruošusios mokyklos buvo bendros LSSR švietimo
ir mokslo sistemos dalis.

Tas pats principas galioja ir paaiškinant LSSR lenkų padėties išskirtinumą skirtingais
istoriniais periodais. Nepristačius SSRS nacionalinės politikos ir jos realizavimo respub-
likiniame lygmenyje, lieka neaišku, kodėl lenkų švietimas ir jam reikalingi pedagoginiai
kadrai buvo sutelkti ne kur kitur, o Lietuvoje, kokia buvo LKP CK pozicija dėl lenkiškų
grupių pedagoginėse mokyklose ir jų pokyčių, kaip sovietinė migracinė politika paveikė
tokių grupių egzistavimą, t. y. ar 1955–1959 m. migracinė banga į Lenkiją nenulėmė
didesnių permainų lenkų pedagogų gyvenime ir juos rengiant. Tik tarp kitko užsiminta
apie pokarinio (1944–1947 m.) lenkų perkėlimo iš Lietuvos į Lenkiją akcijos nulemtas il-
galaikeis neigiamas pasekmes švietimui gimtąja kalba. O juk būtent šios akcijos pasekmių
lenkų bendruomenei įveikti nepavyko ilgus dešimtmečius: ji eliminavo lenkų inteligenti-
ją, sukėlė didžiulį kvalifikuotų kadro (mokytojų) trūkumą, kuris lėmė lenkiškų mokyklų
vegetaciją, ir pan. Autorė visiškai neužsimena apie nemažus Baltarusijos jaunimo srautus
Vilniaus pedagoginėje mokykloje. Neabejotina, kad dalis tokių jaunuolių užpildė len-
kiškų grupių vietas. Galbūt čia slypėjo viena iš prasto lenkų mokyklų darbo priežasčių,
nes į pedagoginį darbą nukreipti tokie gerai nemokantys lenkų kalbos minėti jaunuoliai
nepajėgė kokybiškai mokyti.

D. Kamilewicz-Rucińska ignoruoja Lietuvos autorių įdirbį tiriamoje problematikoje.
Neabejotina, kad panaudojus lietuvišką istoriografiją, monografija būtų akademinio po-
žiūriu geresnė. Į literatūros sąrašą papildomai reikėtų įtraukti Onos Bražiūnienės darbą
apie Trakų mokytojų seminariją², Irenos Miklaševič, Vitalijos Stravinskienės straipsnius
apie švietimo lenkų kalba padėtį ir lenkų mokytojų rengimą Lietuvoje³. Taip būtų iš-
vengta klaidingų teiginių, kaip antai, kad po Antrojo pasaulinio karo lenkiškos mokyklos
Lietuvoje buvo panaikintos (p. 46). Tik pastebėsime, kad po lenkų gyventojų perkėlimo
akcijos 1947 m. Vilniaus krašte veikė apie 200 lenkiškų mokyklų.

Monografijoje pasitaiko ir kitų nepagrįstų teiginių ir netikslumų. Antai autorė tei-
gia, kad vokiečių okupacijos metais Trakų mokytojų seminarija buvo uždaryta ir veikti
pradėjo tik 1944 m. (p. 34). Tačiau išlikusi to laikotarpio archyvinė medžiaga patvir-
tina visiškai priešingą rezultatą – seminarija veiklos nesustabdė (žr. LCVA, f. R-259).

²O. Bražiūnienė, *Trakų mokytojų seminarija*, Vilnius, 2009.

³I. Miklaševič, Lenkų švietimas Lietuvoje – tautinės tapatybės išsaugojimo šaltinis po Antrojo pa-
saulinio karo, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. XIV, 2007, 175–183; V. Stravinskienė, Lenkų
mokytojų rengimas LSSR: 1947–1961 m., *Lituanistica*, t. 57, 2011, nr. 2, p. 141–153; ta pati, Lenkų švietimas
Rytų ir Pietryčių Lietuvoje: 1944 m. antra pusė – 1947 m., *Istorija*, 2011, nr. 2, p. 14–23.

D. Kamilewicz-Rucińska neteisingai nurodo, kad Lietuvoje apskritys buvo panaikintos 1951 m. (p. 34). Jų neliko metais anksčiau.

Perskaičius knygą lieka neaišku, kodėl pasirinktos būtent tokios chronologinės ribos. Pirmoji iš viso labai sąlyginė. Iš pirmojo skyriaus poskyrio „Valstybinė mokytojų seminarija tarpukario metais“ (p. 20–30) reikėtų suprasti, kad tiriama problematika siejama su mokymo įstaigos gyvavimo pradžia 1924 m., nors autorės pagrindinis dėmesys fokusuojamas į 1947–1973 m. Vėliau, autorės teigimu, lenkų mokytojų rengimas pradinėms lenkiškoms mokykloms Naujojoje Vilnioje nutrūko (p. 142). Jis atsinaujino tik trumpam laikotarpiui (1995–2000 m.) (p. 152, 161). Recenzentės manymu, tiriamo laikotarpio ribas vertėjo labiau apmąstyti.

Skaitytojui orientuotis geriau padedantį santrumpų sąrašą (p. 193–194) reikėtų papildyti (įtraukti paaiškinimą, kas buvo tas FP KW (p. 119)), asmenvardžių rodyklėje turėtų atsirasti Sławomiro Worotyńskiego, Lolios Matuciównos, Władysława Bełzos ir kt. (p. 183) pavardės, o dalį vardų (pvz., Czerniawski, Songin, Mordas) buvo galima nesunkiai nustatyti patyrinėjus LYA archyvo komunistinio jaunimo sąjungos Centro komiteto ar jo skyrių fondo (Nr. 4421) bylas.

Neabejotinai teisingas autorės teiginys, kad būsimi pedagogai lenkai nepasidavė sovietinei indoktinacijai ir solidarčiai vengė stoti į komjaunimą. Tačiau tokia atkakli laikysena turėjo ir antrąją pusę. Jų nenoras stoti į komunistų partiją ar priklausyti komunistinio jaunimo sąjungai turėjo ilgalaikių pasekmių bendruomenės padėčiai. Sovietinės valdžios akyse tokia laikysena lenkus priskyrė nelojalių ar nepatikimų asmenų kategorijai ir daugeliu atvejų užkirto kelią kilti karjeros laiptais bei užimti vadovaujančius postus respublikos ar rajono administracinėje, ūkinėje, kultūrinėje ar kt. srityje. Tai savo ruožtu negatyviai veikė bendruomenės socialinę ir ekonominę padėtį.

Apibendrinant galima pastebėti, kad monografija labiau orientuota į Lenkijos skaitytąją, kuriam nagrinėjama problematika mažai žinoma. Tačiau tikėtina, kad Lietuvoje ji taip pat sulauks susidomėjimo ir po truputį turėtų atsirasti istoriografinių partnerių arba oponentų.

Vitalija Stravinskienė
(Lietuvos istorijos institutas)